

KERTINĖ PARAŠTĖ

Rugsėjo aštuntajai

Lietuvių aukso amžius

(Sovietų imperijos žlugimo
pirmųjų metinių
paminėjimo vietoje)

Mūsų tautos ateities kartos pavydės mums, kurie buvome gyvi 1988-1991 metais, nes tai bus buvęs lietuvių aukso amžius. Tai laikotarpis, kuriuo mūsų tautos dešimtmečius besitęsusių kančios ir pasipriešinimas okupantams pradėjo nešti vaisių. Tarsi kažkokiu stebuklu mes, ir tėvynėje, ir užjūriuose, jeigu ne visi, tai bent absoliuti dauguma, pradėjome tikėti, kad mes dar šiame šimtmečiu laisvę susigrąžinsime, savo valstybę iš merdincios imperijos nagų išplėšime ir savo lietuvišką ateitį toliau kursime patys. Ir todėl, kad beveik visi tuo tikėjome, beveik visi, kaip turbūt labai retai bet kokios tautinės bendruomenės istorinėje tekmeje pasitaiko, stojome dirbti kartu su visais kitais savaisiais, vieningi, pakantūs, ir vieni kitus palaikydami, stiprindami ir nesėkmėse bei nelaimėse guosdami.

Tai mes buvome vieni kitiems vilties šaltinis. Todėl ir visose ateities Lietuvos negandose, visose mūsų tarpusavio rietenose, net ir asmeniškų ambicijų sukuriuose, mes vis tiek tą Atgimimo metų laikotarpį, jo patirtį, jo iššauktą tautos vienybę, jo pakilia dvasia, jo idiegtą ir paliudytą tautos laisvės ilgesio nemarumo sąmonę remsimės. Nesvarbu, kokius dar vargingus ir klaidžius kelius teks pereiti jaunai, visko stokojančiai valstybei, viską, kas vertinga, privalančiai pačiai susikurti, pačiai pasistatyti, pačiai išsirūpinti, pačiai prisiversti daryti kas reikalinga, būtinius pokyčius bendruomeniniame gyvenime praktikuoti ir sąžiningai realizuoti, pakeliui į siekiamą ateitį — demokratine, socialiai teisinga, kultūriškai klestinčią, visiems savo piliečiams (o ypač vargšams, gyvenimo nuskriaustiems, jo raizgynėse paklydusiems) pasirodusią tarnauti — 1988-1991-ųjų metai visada galės būti atrama ir stiprybės šaltinis.

Kai tamsos ir sielvarto dešimtmečiais Vinco Kudirkos žodžius Lietuvos himne: „Iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia“ giedodavome, mums atrodė, jog jie mena Kunigaikščių Lietuvą — be abejo, istorinę, bet taip pat ir pusiau legendarinę, ir ypač mūsų romantikų poetų mums dovanotą Lietuvos viziją — galybės, garbės, neatlyžtamai ir sėkmingai nuo priešų ginamos Lietuvos (Vėdė Vytautas ten didžiavųjų pulkus ir priešų paguldė galybe... — Maironis). Kai dabar Lietuvos himną giedame, prieš akis matome tūkstantinius žmonių būrius: tą liepos devintąją Vingio parke, Katedros aikštėje, Baltijos kelyje, Nepriklausomybės aikštėje priešais Parlamento rūmus Vilniuje, girdime juos dainuojančius „Balnokim, broliai, žirgus“. Regime trispalvę, pirmą kartą per okupaciją vėl pakylančią rymoti iš Gedimino kalno pilies bokšto, girdime dainos garsus pro mirtį nešančių tankų vikšrų dzeržesę, einame žmonių minioje, kuri didėle srove plaukia, skubėdama Parlamento rūmų ginti. Ir todėl ta „praetis“, iš kurios stiprybę semiamės ir sėsimės, dabar yra kaip tik šioji — dar taip gyva mūsų vaizduotės, išpausta jei ne mūsų akių vyzdžių, tai ten nebuvusius vaizdų, fotografijų ir garsų — tuos visus metus neišblėsusių iš televizijos ekranų ir viso Vakarų pasaulio spaudos: ir Baltijos kelio vaizdai, iš padangių fiksuoti, ir Sausio tryliktoji Vilniuje, ir Antakalnyje šviežiai supilti kapi, ir Medininkų pasienio muštinės lūšnelės, ir dar — visų net nesuskaičiuosime.

Turbūt nebus suklusta, išžinti, kad tie 1988-1991-ieji metai ilgiems laikams mūsų tautos istorijoje įgaus mįslingą, stebuklingą jėgą. Taip, mes tą laikotarpį sumitinsime (kaip ir jau dabar iš dalies tai esame padarę, kaip ir šioje skiltyje

(Nukelta į 4 psl.)

LIETUVIŠKA REVOLIUCIJA

ALFREDAS SMAILYŠ

Jis užaugo pas tėvėli
Dvidešimt metų.
Neuždirbo sau ant garbo
Nė šešių lentelių.

(Iš partizanų dainos)

Po 50 metų sovietinės priespaudos žmonės atsisakė paklaikusios fanatinės sistemos, kuri savo vadus pavertė dievais, judėjimą religiją, o ideologiją išgrindė sustabarėjusiomis dogmomis. Senajai sistemai nieko nebuvo švento. Viskas, kas netilpo į tos religijos rėmus, buvo naikinama. Žmonės būdavo kaltinami jau

vien dėl to, kad kitaip mąsto, kad kultūrą kitaip supranta, negu komunistinės sistemos atstovai. Nežiūrint šios priespaudos, susikūrė tautinė Lietuva, kurios šaknys yra giliai suaugusios su Lietuvos praeities klodais. Ši Lietuva savo atgimime rėmėsi tautiškai orientuota lietuviška inteligentija ir darbininkija bei tautinės valstybės kūrimo idėjomis, suderintomis su krikščionybėmis ir demokratija.

1940 metais sovietams sunaikinus nepriklausomą Lietuvos valstybę, lietuvių tautos kova už valstybingumą atstatymą nuo okupacijos momento ligi 1990 m. kovo mėn. 11 d. vyko be perstojo. Tai liudija 1941 metų birželio mėn. sukilimas, keletą metų trukusi partizaninė kova, atvira ir slapta rezistencija, disidentinis judėjimas, organizuotas pogrindis ir Sąjūdžio bei partijų ir visuomeninių judėjimų įkvėptas tautinis atgimimas, apsisavininkavęs Lietuvos valstybės atstatymu. Lietuvos atkūrimo procesas apėmė visus tautos sluoksnius ir atitiko išsivaduojamosios tautinės revoliucijos sampratą.

Tai, kas vyko penkiasdešimties metų laikotarpiu Lietuvoje, gali-

ma pavadinti procesais, kurie buvo nukreipti prieš žmogaus prigimtį, dvasines vertybes, siekiant pašalinti iš žmonių sielos transcendencijos pajautą. Ir tik dabar tie, kurie buvo suklaidinti — švietėjai, humanistai, ateistai — plaukioję gyvenimo reiškinių paviršiuje, nesupratę blogio prigimties, naiviai svajoję apie liaudies gerovę ir rojų žemėje, pasijuto netekę pagrindo ir visiškai apgauti. Tai buvo tas pavojingas kelias, kurį pasirinko marksistai, kelias, kuriame buvo neigiamas atsakomybės prieš tautą ir visuomenę, kuris vedė į bedugnę.

Kiekviena revoliucija, taip ir mūsų lietuviškoji, yra atsakas į anksčiau buvusį blogį ir buvusias nuodėmes. Ji yra senos sistemos mirtis, tačiau ji nėra dar naujo gyvenimo pradžia. Tai ir matome. Revoliucija įvyko, tačiau nomenklatura, senasis blogis, korupcija, protekcionizmas, nepagarba ištatymams ir asmenybei dar tebeliko. Žmonėms atrodo, kad per revoliucijas jie tampa laisvi, tačiau tai netiesa, nes revoliucijoje laisvų būna mažai. Pagarbos žmogui taip pat labai trūksta, vietos asmenybei irgi nėra. Aktyvioje revoliucijoje viešpatuoja beveidiškumas ir gyvenimo niveliavimas. Tai lyg kokia gaivalinga audra, gaisrai, žemės drebė-

jimai, kylantys visuomenėje. Joje siautėja stichija — aistrų, pykčio ir keršto. Visuomenėje egzistavę interferentiški šviesos centrai, kuriuos sudarydavo ryškūs asmenybių protai, revoliucijos metu nuskęsta tamsoje.

Kiekviena revoliucija, taip ir mūsų tautinė, turi chunveibinių elementų. Būtent šie elementai laikinai paskandina tamsos jūroje šviesos saleles. Jie aiškiai mėgina surasti naujus šviesos ekvivalentus, tačiau tai nepavyksta. Tauta, patekusi į revoliucinių jėgų stichiją, nesivadovauja pakantumu, nuosaikiomis politinėmis nuotakomis. Revoliucijoje visados įtakingais tampa radikalai-fundamentalistai (Laisvės lyga, Jaunoji Lietuva ir t.t.). Net revoliucijų vadovai tampa revoliucinių stichijų įrankiu, o didžiausi radikalai praranda veidą ir galimybę įtaigauti revoliucinę situaciją. Būna momentų, kuomet revoliucija valdo tikėtai elementariniai instinktai ir negatyvūs jausmai, kaip pyktis, pavydas, kerštas.

Revoliucija lyg ir prikausto žmones prie senų skriaudų ir juos paverčia praeities vergais. Jeigu kalbėti apie tokius revoliucijų vadus kaip: Oliver Cromwell (1599-1658), Robespierre (1758-1794), Marat (1743-1793), Danton (1759-1794), Lenina, Stalina, Hitlerį — iš jų nė vienas nebuvo naujos epochos šaukliu. Jie buvo senos mąstysenos, senų, žiaurių metodų, keršto, pykčio įkūnyto-

jais, pasireiškusiais chaotiškose situacijose, sukurtose revoliucijų. Tai žmonės, kurie buvo konservatyvūs savo dvasia. Naujos dvasios žmonės ir mūsų lietuviškoje revoliucijoje staigiai irgi negali gimti. Jie atsirastų vėliau, kada parodytų savo galias krikščioniškoji visuotinės meilės reakcija į baisius mūsų laikus, kada pasireikš nauja kūrybiškoji epocha.

Revoliucijos metu neklesti mokslo ir menai. Revoliucijos procesas ne giluminiai, o paviršutiniai. Ji išmeta į paviršių naujus blogio demonus, kurie kovoja su senaisiais blogio demonais — tironijos adeptais. Dažniausiai ši pirmoji revoliucijos fazė būna neigiamą. Tą mes dabar matome ir mūsų revoliuciniuose procesuose, kada kovoja visi su visais, kada visuotinių kaltinimų ir įtarimų atmosferoje žmogui yra sunku susigaudyti, kas yra gera, o kas yra bloga. Ir tik vėliau, kai emocijų audra baigiasi, revoliucija pereina į antrą pozityvų pusperiodą, kada apmąstoma, kas įvyko, ir mėginama ant seno sugriauto gyvenimo pagrindų pastatyti nauja valstybinė rūma. Tuomet savo paslaugas masiškai pradeda siūlyti inteligentai, kurie revoliucijos ištakų pradžioje stovėjo nušalyje. Dabar jie siekia revoliucijos iškeltų purvo sukurių verpetuose paskandinti revoliucijų vadus ir tuos inteligentus, kurie buvo šio judėjimo pirmtakai.

(Nukelta į 2 psl.)

Šiame numeryje:

Žvelgiant atgal į 1988-1991 metus • Lietuviškoji revoliucija • Apie partizaninės poezijos variantus • Juditos Vaičiūnaitės eilėraščiai • Antano Masionio knygos „Ateitininkų dvasia nepalūžo“ pasirodžius

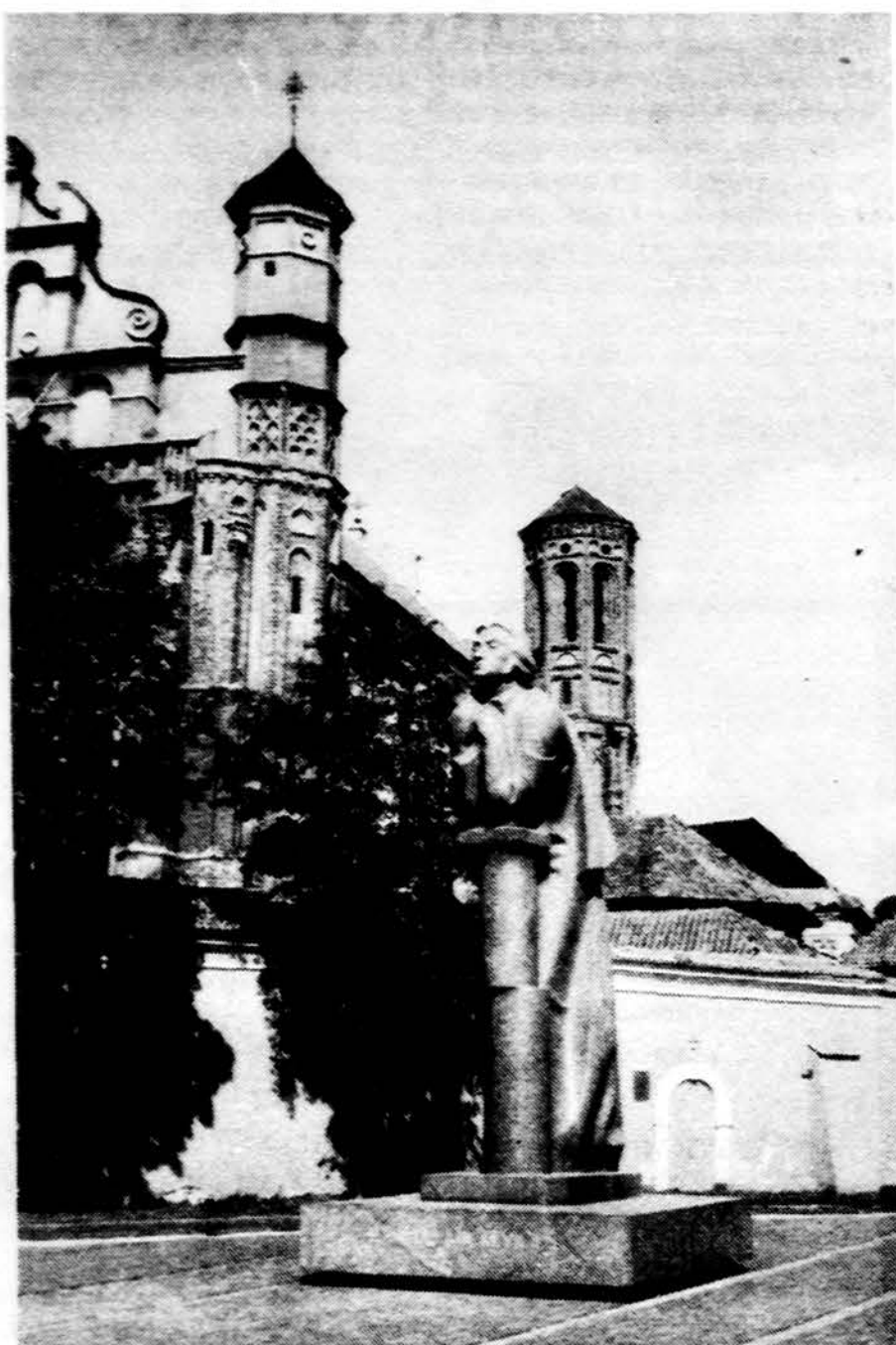
Lietuviška revoliucija

(Atkelta iš 1 psl.)

Galimas dalykas, kad tas antrasis pozityvusis revoliucijos pusperiodis yra reakcija į revoliuciją, pirmą jos drastišką pusperiodį. Pusperiodžių kartojimasis, mažėjanti jų amplitudė yra lyg kokia magiška revoliucijų formulė. Šiame antrajame pusperiodyje taip pat būna daug pykčio, keršto. Jį kuriantys žmonės dažnai būna lyg veidrodinis atvaizdas pirmo periodo žmonių. Tačiau šį pusperiodį vadinti „reakcija“ jokių būdu negalima, nes antrosios fazės žmonės visa tai, kas buvo pirmoje fazėje progresyvu, kūrybiškai, teigiamai, įvertina ir priima. Antrajai revoliucijos fazei yra reikalingas tam tikras grįžimas į tai, kas buvo iki pirmosios revoliucijos fazės.

Tačiau antroji fazė atidengia kažką naujo, anksčiau nežinoto tautai, visuomenei. Gimsta kūrybinės mintys, vyksta dvasinių vertybių išsklaidymas ir perkainojimas. Tai, kas pergyventa revoliucijų metu, paastrina sąmonę ir suteikia impulsus naujai galvosenai ir, galimas dalykas, naujų vertybių skalei. Postindustrinė visuomenė, mokslo, dvasios, žmogaus teisių ir gyvybės išaukštinimas tikriausiai sudarys galimybę mums išieiti į kosmosą, remiantis viso pasaulio tautų ir valstybių sutelktiniais pastangomis ir žengti pirmuosius žingsnius į susitikimą su kitomis civilizacijomis. Šiame grandioziniame procese mažų ir didelių valstybių reikšmė tikriausiai bus įvertinta tik tada, kai per pavienio žmogaus, mokslininko, kūrėjo prisidėjimą išnyks tas tūkstančių metų egzistavęs mažų tautų ir valstybių niekinimas, išnyks ribos tarp didelių ir mažų tautinių bendruomenių. Taip galvojant, aišku, kad kiekviena šiandien išsilaisvinusi maža tauta paspartina būsimą grandiozinių uždavinių sprendimą. Galbūt tai yra blogio, egzistuojančio žmogaus prigimtyje, paneigimas, o gal tai optimistinė pažiūra į ateitį? Revoliucinis atotrūkis tarp dabarties ir ateities, tai atotrūkis tarp realaus gyvenimo ir nerealizuotų revoliucinių galimybių. Jis turi utopiškumo elementų, tačiau jis veda į aukštesnę pasaulio ir visatos sampratą.

Labai įdomi mūsų tautinio atgimimo kovose vado reikšmė. Jeigu Rusijoje be vado neįmanoma

Adomo Mickevičiaus paminklas — viena iš pirmųjų vietų Vilniuje, kur būrėsi Atgimimo žmonės.

Aldonos Kaminskienės nuotrauka

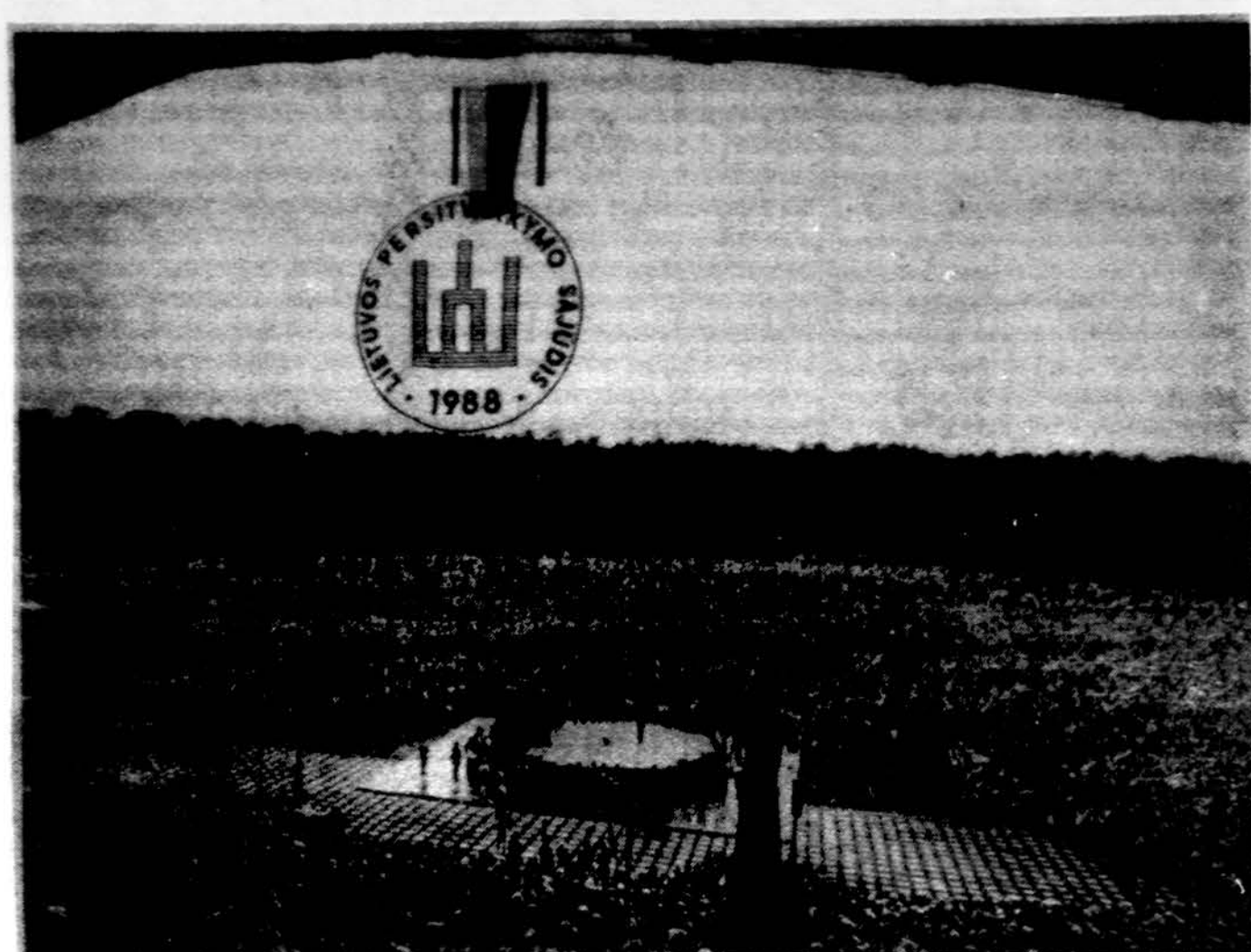
valstybė, tvarkos įtvirtinimas, subordinacija ir darnus darbas, tai Lietuvoje vadizmo tradicijų nėra. Nei pačiais didžiausiais Lietuvos suklestėjimo laikais — kunigaikščių Lietuvoje — niekada nebuvo ryškiai išreikšto vadų kulto. Gal labiausiai vado įvaizdis tiktyt Vytautui Didžiajam, tačiau ir jis dėl savo perbėginėjimų pas kryžiuočius, dėl staigių ir netikėtų politinių posūkių, dėl prekiaavimo žemėmis nebuvo stabilios politikos ir valstybės simboliu. Vytauto, kaip vado, įvaizdis susikūrė vėliau, po laimėto Žalgirio mūšio ir, po jo mirties. Vėliau, po Liublino unijos Radvilos, Chodkevičiaus, Giedraičių, Pacai, ir kiti Lietuvos didikai netapo vienvaldžiais valdovais, o jų neigiamas požiūris į lietuvišką kultūrą, atotrūkis nuo tautos nesudarė jiems vadų paveikslą. Toliau sukilimas prieš caro okupaciją išryškino nemažai žymių karvedžių, kaip Antanas Mackevičius, Tadas Kosciūška, Zigmantas Sierakauskis, Emilija Platerytė, kurie rusų mastais galbūt būtų atitikę Minino ir Požarskio įvaizdžius, tačiau dėl

gracinių struktūrų, tačiau jis pasižymėjo tuo, kad jame dalyvavo visa tauta, visi jos sluoksniai ir kad jis kilo iš apačios iš tautos gelmių. O tai jau būdinga tikrai tautinėms išsivaduojančioms revoliucijoms. Iš pradžių tautinė kova už Lietuvos nepriklausomybę vyko, nesant vyraujančios Sąjūdžio centrinės vadovybės. Sąjūdžio veiksmų integracija vyko tikrai horizontaliu lygiu. Sąjūdžio Taryba, veikusi Vilniuje, nestipriais horizontaliais ryšiais siejosi su miestų ir rajonų tarybomis, o vienu metu Kauno Sąjūdžio Taryba tam tikra prasme dominavo Sąjūdyje.

Kovos su griūvančia komunistine sistema metodai buvo išradinti ir labai originalūs, tačiau visame Sąjūdyje nebuvo ryškios dominuojančios asmenybės, kuri būtų nulėmusi vienokią ar kitokią Sąjūdžio taktiką. Todėl Sąjūdžio politinė veikla buvo pilna prieštaravimų, susidūrimų ir konfliktų. Ji maždaug priminė eiseną su deglais, kuomet tamsioje einama centre ir šalutinėmis gatvėmis į horizontą švytinčią šventovę — tautinę, laisvą valstybę. Visa tauta, Lietuvos žmonės tiesiog maldingai garbino kuriamą idealą — nepriklausomą Lietuvą, ir šioje procesijoje vadizmas pasidarė antraeilis dalykas. Asmenybės nuskendo kolektyvuose.

Tautiškas įgavo religinių bruožų, tačiau šitas tautiškas vado moralinė vertė buvo žymiai aukštesnis, lyginant su buvusiu ir garbintu internacionalizmu. Visai nesvarbu, kad šiame lietuviškame tautiškume kai kas Dievą pakeitė tauta, liaudimi, o moralines, teises vertybes — socialiniais interesais. Visai nesvarbu, kad tautą kai kas ir dabar vertina tik kaip kiekybinę darbininkų, valstiečių ir inteligentų skaičiaus sumą ir neiesko kelių vystyti kultūrai, dvasiai, mokslui, filosofijai, nors kova tik už socialinius interesus užmuša dvasią. Tačiau kelyje į laisvę ir šį tautos sampratą buvo naudinga. Minėta tautos samprata prieštarauja tikrajai tautos definicijai, pagal kurią tautą reikėtų vertinti kaip aukščiausiąją realiją, dalyvaujančią etnokūrybos procese, skaičiuojančią savo amžių tūkstantmečiais ir jungiančią kartų kartas — mirusių, dabar gyvenančių ir gyvenančių žmonių. Tauta — tai didis, vieningas organizmas, valdomas didžios, vieningos dvasios, kuri savo istorijos tekmeje išgyvena nuopolių ir didžiųjų išaukštinimų. Pavyzdžiui, pastaroji lietuvių tautos revoliucinė kova už laisvę ir nepriklausomybę mūsų tautą išaukštino pasaulio tautų akyse ir parodė, kad mūsų tauta yra didi savo dvasia. (Nuo 1940 iki 1953 metų lietuvių tauta neteko 1,222,600 gyventojų, t.y. 34%; iš jų 50,000 žuvo kovose prieš sovietinius okupantus.)

Nežiūrint to, kad senoji sistema materialinių vertybių dalybomis, lygiava mėgino pajungti jos dvasią kolektyvizmui ir totalitarizmui, ir nežiūrint kruviniuosius žmonių netekties, mūsų tauta pakilo ir orientuojasi į kūrybinį darbą, kuris visados yra dirbtinės lygiavos priešingumas. Tačiau pavojinga, kad šioje porevoliucinėje situacijoje mūsų vyriausybė dar vis nesupranta, kad dalybos neatneša mums nieko gero, o mūsų tolesnio egzistavimo pagrindą privalo būti gamybos organizavimas, jos maksimalus didinimas, gamybos produktų sukūrimas ir visokeriopais būdais kūrybinės, ekonominės ir kitokios veiklos skatinimas. Tie, kurie anksčiau stovėjo priekyje su tautos meilės lozungais, eidami dalybų keliu, vėliau ar anksčiau pavirsta plėšrūnais. Ar galima šito kelio išvengti? Matyt, kad pasirenkant valstybės atstatymo kelius, prieštaraujančius grynai utilitarizmui, ir į valstybės pagrindus įmontuojant krikščioniškas vertybes — teisę, filosofiją, mokslą, meną, dorą — mūsų dva-

Sueiga — mitingas Vingio parke Ribbentropo-Molotovo paktui pasmerkti, 1988

Vytauto Jlevičiaus nuotrauka

sinis atgimimas taptų realus. Tuomet mes atsiplėstume nuo grubaus materializmo, tamsių instinktų ir vartotojiškos visuomenės kūrimo.

Žinoma, mūsų siūlomas receptas nėra panacėja, bet jo reikalingumas šiame mūsų revoliucijos etape yra nenuginčijamas. Dalybos, jų galimybės greitai pasibaigs, o gamybos procesų aktyvinimas ir kultūros, kaip antstato virš gamybinių procesų formavimas, yra būtina mūsų egzistencijos sąlyga. Gamybos sutaurinimas galimas, tik gamintojams praėjus pro darbo discipliną ir kultūros žaidimą. Vakarų pavyzdys rodo, kad tuomet, kai gamyba yra beveik pagrindinis visuomenės evoliucijos variklis, o dvasinė kultūra stovi žemiau materialinių vertybių, sunkios krizinės situacijos yra neišvengiamos. Ir, matyt, kad netolimoje ateityje mes būsimė tokių krizių, kurios ištiks Europos ir Amerikos kontinentus, liudytojai.

Atsižvelgiant į istorinį desni, kad po kiekvienos revoliucijos arba žiaurios diktatūros visados eina nuožmi reakcija į buvusios sistemos nusikaltimus, į kuriuos išsivaduojamoji revoliucija praplati reaguoja buvusios sistemos represyviais metodais, mes irgi galime laukti ateityje ir pilietinio karo, ir savivalės bangų. Norėdami šito išvengti ir suprasdami, kad mūsų daugiausia tautos revoliucinė kova už laisvę ir nepriklausomybę mūsų tautą išaukštino pasaulio tautų akyse ir parodė, kad mūsų tauta yra didi savo dvasia. (Nuo 1940 iki 1953 metų lietuvių tauta neteko 1,222,600 gyventojų, t.y. 34%; iš jų 50,000 žuvo kovose prieš sovietinius okupantus.)

Nežiūrint to, kad senoji sistema materialinių vertybių dalybomis, lygiava mėgino pajungti jos dvasią kolektyvizmui ir totalitarizmui, ir nežiūrint kruviniuosius žmonių netekties, mūsų tauta pakilo ir orientuojasi į kūrybinį darbą, kuris visados yra dirbtinės lygiavos priešingumas. Tačiau pavojinga, kad šioje porevoliucinėje situacijoje mūsų vyriausybė dar vis nesupranta, kad dalybos neatneša mums nieko gero, o mūsų tolesnio egzistavimo pagrindą privalo būti gamybos organizavimas, jos maksimalus didinimas, gamybos produktų sukūrimas ir visokeriopais būdais kūrybinės, ekonominės ir kitokios veiklos skatinimas. Tie, kurie anksčiau stovėjo priekyje su tautos meilės lozungais, eidami dalybų keliu, vėliau ar anksčiau pavirsta plėšrūnais. Ar galima šito kelio išvengti? Matyt, kad pasirenkant valstybės atstatymo kelius, prieštaraujančius grynai utilitarizmui, ir į valstybės pagrindus įmontuojant krikščioniškas vertybes — teisę, filosofiją, mokslą, meną, dorą — mūsų dva-

nių interesų. Norime mes to ar nenorime, to galima pasiekti, tik sukūrus prezidentinę instituciją ir konstitucinį teismą. Šių struktūrų panaudojimas, sprendžiant mūsų problemas, išryškintų valstybės galvos funkciją, kuri galėtų mus visus suvienyti be kruvinų aukų, mus nukreiptų materialinių gėrybių kūrimo ir neatsiejamo dvasinio tobulėjimo keliu.

Pavojingų tendencijų dabartiniu metu reiškiasi ir teisės atžvilgiu. Jokių įstatymų niekas nepaiso, o įstatymų nevykdymas visų pirma paneigia asmenybės, pajungia ją kolektyvizmui ir atidaro kelią totalitarizmui. Teisė garantuoja asmens laisvę, asmenybės nepriklausomybę nuo prievartos, nusikaltėlišką skriaudą, ir savivalę. Teisė, veikianti net blogoje moralinėje atmosferoje, gali apsaugoti asmens laisvę, žmogaus orumą, asmenybę nuo jos sutipimo kolektyve. Todėl žmogaus teisių gynimas ir teisės saugos organų reforma yra šio laikotarpio pirmasis uždavinys.

Negalima, kalbant apie mūsų kelią į nepriklausomybę, nepalieti mūsų inteligentijos, kuri yra nemažai atsakinga už tas kančias, kurias mes patyrėme praeityje. Mes gerai prisimename tas liūdnas pasekmes, kurias iššaukė Lietuvos bajorų ir kunigijos sulenkėjimas ir krikščionybės lenkiškų formų įvedimas į mūsų tautą. Tikrai naujos tautinės inteligentijos (Motiejus Valančius, Simonas Daukantas, Vincas Kudirka, Jonas Basanavičius ir kiti) veikla, nukreipta į inteligentų susivienijimą su tauta, gimtos kalbos ir kultūros atgaivinimą, leido išgyventi mums vieną šviesiausių mūsų istorijos periodų — 20 metų trukusį laisvės ir nepriklausomybės laikotarpį, sąlygoju-

si ir dabartinį mūsų tautinį atgimimą. O kalbant apie bolševikinio periodo inteligentijos rolę, negalima nepaminti tų Lietuvos inteligentų, kurie laisvos Lietuvos laikotarpiu palaikė ryšius su Maskva, o vėliau tapo atvirais kolaborantais su okupaciniu režimu. Daugelis iš jų nuosirdžiai tikėjo ir savo veikloje vadovavosi neigiamais, apgaulingais ir melagingais idealais, socialistinėmis iliuzijomis. Jų skleidžiamos patinios patyrė katastrofą. Jie ejo klaidingą savaip suprantamo liberalizmo ir utopijų keliu ir galiausiai atsidūrė ant bedugnės krašto.

Kai kurie iš jų dabar prakalba apie krikščionybę ir tautą, kurias niekino ir persekiojo. Jų atsigrįžimas į Dievą, jeigu jis diktuojamas pragmatinių interesų, yra netikras, o galbūt iššauktas savisaugos instinktų. Mūsų inteligentai apie Dievą ir tautą turėjo galvoti anksčiau, nes nei žmogus, nei tauta be dvasinių pagrindų, be tikėjimo į dieviškąją gyvenimo prasmę negali pilnavertiškai egzistuoti. Kaip atkakliai stengėsi kai kurie mūsų inteligentai, kad mūsų tautoje išnyktų bet koks tikėjimas į Dievą. O juk jam išnykus, ir mūsų egzistencijos prasmė būtų tapusi tik materialinių ir kitokių — žemesniųjų instinktų patenkinimu. Manau, kad Lietuvos inteligentai turi suprasti savo klaidas ir atsisakyti iliuzijų, kad „jeigu komunistų taktika būtų buvusi protingesnė, tai viskas būtų buvę gerai“. Reikia pripažinti, kad tikėjimas materializmu ir ateistine ideologija, t.y. tai, kuo kvėpavo nemažai inteligentų, beviltiškai žlugo. Ir nauja Lietuvos inteligentų karta su pasibjaurėjimu nusigres nuo tų, kurie tikėdami stabais, atvedė mūsų tautą į didžiules nelaimes.

(Nukelta į 4 psl.)

1988 m. spalio 7 d. Gedimino pilies bokšte iškelta trispalvė

Juozo Polio nuotrauka

Demonstracijos prie žuvusių už Lietuvos laisvę atstatyto paminklo atidengimo metu, Kaunas, 1990 m. vasario 16 d.

Algirdo Matulionio nuotrauka

Iš serijos „Žemaitijos kryžiai“

Vytauto Butkaus nuotrauka

Rauda rudens vėjas...

Kaip kartais kinta partizaninės poezijos tekstai

BRONYS RAILA

1947-48 metų tarpsnyje Paryžiuje man teko būti Lietuvos pagrindinio Bendorio demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio (BDPS) Užsienio delegacijos vadovu. Iš to anuometinio pogrindžio igaliojimo Jono Deksnio ir jo bendražygių 1947 metų gale gavau nemažą aplanką surašytų informacijų apie laisvės kovų raidą Lietuvoje ir taip pat pluoštą vadinamos partizaninės poezijos. Informacija netrukus buvo naudojama specialiuose „Delegatūros biuleteniuose ir įvairiais būdais skleidžiama lietuvių išeivijos bei svetimose mums palankioje spaudoje. Taip pat buvo platinami ir pogrindžio arba partizanų poezijos nuorašai. Tiesiogiai rinkinėly vėliau pasiemiau išskliaudamas Amerikon, o dar vėliau atidaviau kažkuriam archyviui (gal Broniui Kvikiui ar Lietuvos nepriklausomybės fondui?).

Dauguma tų eilėraščių būdavo be pavadinimų. Vieno iš jų, kuris prasidėjo žodžiais „Rauda rudens vėjas“, man labiausiai patikusių paskutinį posmą tuojau pat panaudojau kaip motto straipsniui tada Vokietijojeėjusiam *Minties dienraštyje* (1948 m. vasario 9 d.). Vėliau jis dar buvo pakartotas mano straipsnių, esė ir kritinių kronikų rinkinyje *Iš paskendusių pasaulio* (Chicago, 1962, p. 339).

Dabar buvo smalsu pamatyti, kad kai kurie partizaninės poezijos tekstai, įvairiais laikais įvairiose knygose skelbtieji, nebūna lygiai tie patys. Nors mintys tos pačios, bet kai kurie žodžiai, net ištisos eilutės ar ir stiliai pakinta. Manėčiau, kad čia nebūta blogos valios, o keitimai atlikinėjtojų ar geranorių redaktorių talka. Tokie atvejai kartais įdomūs, ir štai vienas pavyzdys su mano pastabomis tebūnie kuklus priedas mūsų literatūros istorijos paraštei.

Taigi, kaip minėjau, 1948 m. vasario 9 d. savo straipsniui pasirinkau motto vieno iš Lietuvos gauto eilėraščio originalo šį paskutinį posmą:

Dievas neapleidžia smilgos, valbų,

Nei benamio paukščio, ištikto audru,

Neapleis ir mūsų tėviškės mažos, —

Nes už josios laisvės sūnūs jos kovos!

1962 m. Lietuvos nepriklausomybės fondas New Yorke išleido stambų rinkinį *Laisvės kovų dainos*, kurį redagavo Jonas Aistis. Į rinkinį redaktorius sudėjo įvairiais pogrindžio keliais per įvai-

rius asmenis užsienį pasiekusių poeziją laisvės kovų temomis. Savo padėkos pastabose Aistis mini šios poezijos pluoštą gavęs iš Juozo Brazaičio, Vytauto Alanto ir Vytauto Staneikos. Beje, Alantui aš anuomet pasiūdavau ne vieną pogrindžio poezijos gabalą jo rašomam romanui rezistencijos tema. Betgi daugiausia rinkiniui medžiagos leidėjams pateikė kitais kanalais gauta poezija, parūpinta profesoriaus Stasio Žymanto, tuomet gyvenusio Londone, pastangomis.

Šiame rinkinyje yra ir mano minėtas eilėraštis „Rauda rudens vėjas“, kurio paskutinis posmas betgi jau truputį kitoniskas, labiau sureligintas, nukovintas:

Dievas neapleidžia smilgos palaužtos

Ir benamio paukščio ištikto audros,

Neapleis ir mūsų tėviškės mielos —

Čia Marijos žemė, ir vaikai mes jos!

Ir štai pagaliau trečias to paties eilėraščio variantas, kurį dabar paskelbė *Draugo* kultūrinis priedas (1992 m. birželio 13 d.), vertingai patikslindamas, kad eilėraščio autorė Elena Žilionytė, buvusi Sibiro lagerių auka, tebėra gyva, tik praradusi sveikatą, šiuo metu gyvenanti Kaune Darbo veteranų pensionate. Galimas dalykas, kad tasai tekstas, kaip čia teigiama, parašytas 1945 metais Kauno kalėjime, bus arčiausias originalui, o gal ir pačios autorės vėliau patikslintas. Tik jis dabar susideda ne iš šešių, bet iš septynių posmų, o tasai mano cituotasis paskutinis posmas taip skamba:

Neapleidžia Dievas smilgos palaužtos,

Nei benamio paukščio, ištikto audros.

Neapleis ir mūsų tėviškės brangios,

Ji — Marijos žemė, ir vaikai mes jos!

Kaip matom, kiekvienas variantas po truputį skiriasi. Tai mažytiniai stilistiniai niuansai, tai gal redaktorių talka, tai gal skirtingai skoniai ar kritiški požiūriai. Negi Jonas Aistis kažkodėl būtų išbraukęs vieną ištisą posmą iš minėto eilėraščio? Ar gal jis tada gavo skirtingą originalą? Arba gal pati autorė daug vėliau, net dabar, vieną papildomą posmą prijungė? O ir Aistis savo komentaruose pažymėjo, kad ne vienas partizanų dainos originalas galėjo būti kaip nors skirtingai užrašytas.

Atidžiau paskačius, tuoj pasirodo, kad ir kiekvienas *Laisvės kovų dainų* rinkinyje paskelbtas „Raudos“ posmas, tegu pasmės

veik nepakeičiant, stilistiškai skiriasi nuo to vėliausio teksto, koks dabar buvo paskelbtas *Drauge*.

Štai vien paskutiniame „Raudos“ posme minimoji *tėviškė* 1947 metų tekste buvo „maža“, 1962 metų — „miela“, o 1992 metų — „brangi“... Dar labiau pakito paskutinė eilėraščio eilutė. Mano gautame 1947 metų tekste poetė guodėsi, kad Dievas neapleis mūsų tėviškės mažos, „... nes už josios laisvės sūnūs jos kovos“. Bet šitokia išsilaisvinimo garantija, matyt, ėmė silpnėti, ir jau Aistio redaguotame rinkinyje 1962 metais ta eilutė ryškiai pakeičiama: „Čia — Marijos žemė, ir vaikai mes jos!“... O dabar, patiname vėliausiam tekste žodelytis „čia“ dingsta, pavirsdamas įvardžiu: „Ji — Marijos žemė“...

Kiek esu pastebėjęs, kovojančio pogrindžio poezijos tekstuose pasitaiko ir daugiau įvairių pakitimų ar sąmoningų kaitaliojimų, kas, atsižvelgiant į anų laikų gyvenimo sąlygas, visiškai suprantama. Taip pat nemažai tebėra neišskaidytų ir dėl šios poezijos tikrųjų autorių arba tokių, kurie vėliau rašė partizaninę poeziją, nebūdami partizanais. Girde jau ir gana patikimų, tik sunkiai įrodomų gandų, jog „partizaninę pogrindžio poeziją“ mėgino rašyti ir vienas kitas 1944 metais užsienyje išsivietinęs „laisvės kovotojas“. Kodėl ne — pagaliau tai irgi žmogiška...

Dabar Lietuvos išleidžiamas gausūs tos rezistencinės *tautos kovų* rinkiniai ir juos palydintys tyrinėjimai galbūt išaiškins dar daugelį neįspėtų misijų ir nežinotų darbų.

Tautos diena Molėtuose, 1938

Kazio Daugelos nuotrauka

Judita Vaičiūnaitė

3. Vytautas

*Verk, Julijona, —
Trakuos jis miršta, nukritęs nuo žirgo,
ašarok, senas Jogaila,
ūkanoj niaukis, lietuviška žeme,
sprinkit rauda, karaimai, totoriai,
inkš, juokdary, susirietę i kupra,
staukit, skalikai, —
išmuša gedulo varpas,
klaupiasi Krokuvoj pasiuntiniai,
spindi vogta karūna,
Vytauto akys
žiūri iš Trakų nublukusios freskos, —
ten spinduliavimo centras,
prarastas kapas po katedra,
kūnas po karo vėliavom.
Žalgirio kraujas,
sakalo klyksmas,
žalvario, molio ir sniego karalių
titnago kirviai,
laužo liepsna, mums užgūdinus širdis
amžiams.*

(Iš ciklo „Kęstutaičiai“)

J. BASANAČIUI IR KITIEMS

*Jums, lyg Čarlionio karaliams, laikusiems rankose Lietuvą,
gobusiems varganą lizdą per pūgą, per vėtrą, per lietų,
Jums šita strofa skiriu vietoj tulpių puokštelės viduržiemį,
Jūsų kapams tamsoje — Jūsų žvilgsnio šviesa iš visur
sklinda su meile i mus, ir Lietuvą kelusios rankos
vėl mus apglėbia, ledonešniui gaudžiant, ant ūkanų kranto.*

ŠVENTAS JURGIS

*Dievdarbiu drožtas iš medžio nemirštantis didvyri,
žalias pavasario raiteli, per smeigęs slibina,
saulė tau pienui vainiką i spindulius ipina —
jok vėl atgijęs ant baltojo žirgo i žydri.*

*Šventas senolių kary iš auksinių legendų,
amžiams įveikęs vilties erškėčiuotąjį kelią —
ganas ėriukai dangui, kaip lengvai tave kelia
žemė, žiemos ledinuotąjį išalą kėntus.*

*Žalias ganyto dieve, nutaikęs spindulio ietį,
iškelia žemė tau vyšnios pražydusią šaką,
tu nugalėjai liepsnom alsuojantį smaką,
sergėk, šventasis Jurgi, atgimstančią Lietuvą.*

UPYTĖ

*Senkapiai su žalvario papuošalais,
žemėj mirusioji guli šalia vyro —
sidabrinė antkaklė, o rūkas tvyro
viršum žvyrduobių, kur tuščias šaltas šlaitas,
kalnas su griovu, dar šlamščia lazdynais,
miegantys linų laukai — i juos įklimpo
mėnuo,*

*pelkė su vaiduokliška pilim,
kūlgrinda, vingiuojanti kaskart klaidyn,
lauko rieduliai po vandeniu — iš liūno
tik žaltvykslės sidabrinų tuopų vieškelį,
tik jazminai tamsoje baltai tvieskia
po sparnais didžiulio vėjinio malūno.*

Vytauto Didžiojo biustas Gedimino pilyje, 1988

Aldonos Kaminskienės nuotrauka

GULBĖS

*Plaukiojant sau — prijaukinto senam tvenkiny,
Vilniaus širdy netoli Žemutinės pilies —
šimtmečių veidrodžiūs jūsų baltybės kilni,
balzganus atspindžius virpantys pirštai palies.*

*Žvelgė i jus šviesiaplaukė raudonu rūbu
Vilniaus širdy netoli Žemutinės pilies —
žaidė ji perlais ir purslais, gal vėl iš rūkų
gležnas erskėtožės žiedas kaitroj išipieks.*

*Gal dar sugrįš, gal suplaks dar sparnais gulbinai
Vilniaus širdy netoli Žemutinės pilies —
lesino jus Barbora Radvilaitė, jinai
temstant portretų šešėliu tyli prisilies.*

*Ne madrigalas — o gulgės giesmė atsilieps
Vilniaus širdy netoli Žemutinės pilies.*

ŠV. KAZIMIERO BAŽNYČIA VILNIUJ

*Pirmoji baroko bažnyčia, statyta per marą,
su audeisiu Romos varpų —*

*štai malda jos pirma,
berniukų bažnytinis choras jau gieda per gaisrą,
o gatvė tuščia ir nyki su naktiniais sargais,
jau juodas audros debesys jos baltybės užgrūna,
tuoj žaibas ant bokšto ižiebs Jogailaičių karūna,
išniekintos sienos,*

*kur žvakės lyg žvaigždės ruseno,
kur švento Kazimiero trumpo gyvenimo scenos,
kur priešio kariuomenių trypta,*

kur kraujas ir mėšlas,

lelijos šlamės

tarp dangišių mūrų,

kai Dievo galybė sugrįš,

kai švies karalaičio Kazimiero kupolų kryžius.

PLANETOS

*Vaivora,
Aušrinė Vakarinė,
Žiezdrė,
Indraja*

ir

Sėlija —

*jų pagonišių laukinių švytinių tamsoj akių šviesa,
auštant laiminanti vikių, avių, linų pirmąsį sėją,
serginti derlingą Žemę, šnarantį vidurnaktį pasėlį,
paslaptį nepasiekiamų jų kūnų skleidžiama vėsa.
Debesų naktinės pilys, saulės vartai, kur be pastangų
praregi, ledynams tirpstant — šiaurės niūrus*

vieskeliai

šviesėja,

senkapiai iš akmenų vainiko, kai akla tamsa atsėlina,

paslapties skaisčios akys mirgančiam

pagoniškam dangui:

*Vaivora,
Aušrinė Vakarinė,
Žiezdrė,
Indraja*

ir

Sėlija.

Antano Masionio knygai apie ateitininkų sąjūdį nepriklausomoje Lietuvoje (1918-1940) pasirodžius

Su autorium
kalbasi Julius
Keleras

— Jūsų knyga, pavadinta „Ateitininkų dvasia nepalūžo“, tik ką išėjo pasauli. Jeigu pamėgintume prisiminti, kaip kilo mintis bandyti užregistruoti tokius nelinksmus dalykus, apie kuriuos yra Jūsų knygoje? Ką galima būtų trumpai pasakyti skaitytojams, kurie nėra skaitę andainiškųjų Jūsų atsiminimų „Draugo“ skiltyse?

— Pirmiausia atsakyčiau į pirmąją Jūsų klausimą dalį. Man jau senokai knietėjo parašyti savo atsiminimus iš ateitininkiškos veiklos Lietuvoje, bet vis dar nesiryzau iškelti tuos, kaip Jūs juos pavadinate, „nelinksmus dalykus“. Reikėjo, kad kas nors stipriau paragintų, duotų lyg kokį sprigtą. Ir tokį sprigtą gavau tik 1983 metais Pasaulio Lietuvių Dienų metu Čikagoje. Vieną dieną susimetė grupelė senų pažįstamų pas Danutę Augienę. Buvo ten rašytojai Bernardas Brazdžionis, Česlovas Grincevičius ir spaudoje besireiškianti pati šeimininkė Danutė. Daliuomės išpūdziais iš Lietuvių Bendruomenės suvažiavimo, nuklydome ir į Lietuvą, prisiminėme kai kuriuos įvykius. Kai aš užsiminiau, kad man būnant Kauno sunkių darbų kalėjime teko susipažinti su Valium Drazdausku ir Kaziu Jakubėnu, turėjau papasakoti vieną kitą epizodą iš tos savo patirties. Tada Bernardas Brazdžionis ėmė mane raginti būtinai parašyti to laikotarpio atsiminimus. Iš to pobūvio pas Danutę išėjau, Bernardas dar kartą man priminė, kad to dalyko ne užmirščiau ir būtinai apie tai parašyčiau.

Antras paraginimas atėjo iš kitur, būtent per spaudą. Beplaunant ateitininkams 1985 minėti savo organizacijos deimantinių jubiliejų, iš anksto pasirodė spaudoje tuo reikalu vienas kitas straipsnis. Vienas iš tų straipsnių buvo parašytas šviesaus atminimo mokytojo-istoriko Vincento Liulevičiaus. Jis tarp kitko apgailestavo, kad ateitininkai, jau gana sena ir savo veikla gražiai besireiškianti organizacija, dar neturi parašytos savo istorijos. Jis ragino nedelsiant tuo susirūpinti, nes laikas dirba mūsų nenaudai, retėja mūsų vyresniųjų narių eilės ir išsėdama jie negrąžinamai nusineša su savimi daug mūsų istorijai svarbių žinių. (Kaip teisingai jis išsireiškė ir apie save. Jei bent iki šiol jis ir pats būtų gyvėjęs, gal mūsų istorija jau būtų buvusi ir parašyta).

Šis Vincento Liulevičiaus paraginimas jau buvo man galutinis. Nebūdama istorikas, nusprendžiau parašyti bent apie vieną mano ateitininkiškos veiklos laikotarpį, būtent, apie tuos „nelinksmus dalykus“, kurie buvo mano gana skaudžiai pergyventi ir labai giliai įsirėžę atmintyje.

Beje, dar klausiate, ką būtų galima trumpai pasakyti skaitytojams, kurie mano atsiminimų, kai jie buvo spausdinami „Drauge“, nėra skaitę. Atsakymas labai trumpas: jie bus iš naujo atspausdinti mano knygos pirmoje dalyje. Mat, mano knyga turės tris dalis: pirmoji dalis jau ką tik paminėta, antroje dalyje bus vienas kitas papildymas ir „pasigalynėjimas“ su mano atsiminimų kritikais, o trečioje dalyje pasisakys apie dvidešimt liudininkų, kurie ateitininkų veiklos draudimo laikais buvo nukentėję: mokyklų direktorių arba policijos tardyti, gaudinti baumėmis, užverbuoti šnipinėti savo draugus,

Antano Masionio knygos „Ateitininkų dvasia nepalūžo“ viršelis (Jono Kuprio). Čikaga, Ateities leidykla, 1992

sumazintas elgesio pažymys, išmesti iš mokyklų ir panašiai. — Jūsų knyga man pasirodė reto sąžiningumo žmogaus bandymu paliudyti prieškarinio Lietuvos tikrovę, nevengiant atidengti tam tikrą politinį bankrotą, sukeltą autoritetinio režimo. Ar tebegalvojate, kad jokio politinio pobūdžio neturinti ateitininkų veikla kitomis, demokratinėmis sąlygomis būtų galėjusi taip subręsti ir taip akivaizdžiai subrandinti moksleiviją ir akademinę jaunimą?

— Nelengva dabar ir ši Jūsų hipotetinė klausimą atsakyti. Galima spėti, kad palankiomis veikimui sąlygomis organizacija tikrai būtų daug daugiau išaugusi horizontaliai, t.y. skaičiumi, bet vertikaliai, dvasiniu atžvilgiu, gal ir nebūtų taip sustiprėjusi, kaip draudimo metu. Į šį klausimą panašiai atsako ir kun. dr. Kazimieras Ruibys, rašydamas mano trečiajai knygos daliai savo atsiminimus. Jis taip samprotuoja: „Ar neatrodo Jums, kad visas tas persekiojimas buvo Dievo Apvaizdos siūstas: jis atsiėjo pelus nuo grūdų, išmokė, kaip elgtis abiejų okupacijų metais dirbti pogrindyje. Juk ano meto ateitininkai šiandien ir Tėvynėje ir tremtyje neišdavė savo jaunystės idealų ir neša ant savo pečių krašto išlaisvinimo naštą“. (Laiškas rašytas 1989 metais).

Taip, bet kokia kaina tas viskas vyko. Taip, kaip atsiėjo pelus, su jais iškrinta ir grūdų, atsiėjo ir ateitininkus, ne viskas, kas atkrita, buvo vien pelai. Juk buvo ateitininkuose ir valdininkų ir net mokytojų vaikų. Išgirdę, kad jų vaikai priklauso ateitininkams, gali nukentėti ir priidaryti jiems, tėvams, didelių nemalonumų, jie draudė savo vaikams prie tos organizacijos priklausyti, o priklausantiems iš jos atsiėjo.

— Kaip manote, kodėl kai kuriems prieškarinio tautininkams Jūs atsiminimai nebuvo, nėra ir niekad nebus priimtini kaip autentiškas dokumentas, patvirtinantis komplikotą ir ne visada demokratišką prieškarinio Lietuvos realybę?

— Prieškarinio tautininkai ėjo tame laikotarpyje įvairias pareigas valdinėse ir kitose įstaigose, kurios daugiau ar mažiau buvo to

valdžios aparato žinioje ar įtakoje. Kaip tokie, jie pritarė savo valdžios veiksmams, ir mano atsiminimuose buvo jiems užminta ant skaudžių kojų nuospaudų. Jiems dabar yra dėl to gėda, ypač patekusiems į Ameriką ir patyrusiems, kaip tikrai demokratinėse valstybėse tvarkomasi. Tačiau tada niekas iš tų valdininkų neišdrįso savo valdžios žmonėms paprieštarauti. Visoje valstybėje buvo atsiradę tik du asmenys, kurie išdrįso atvirai pasakyti prezidentui Antanui Smetonai apie jo valstybėje atsiradusias įvairias anomalijas. Jie buvo Ateitininkų Federacijos ideologas profesorius Stasys Šalkauskis ir Tautininkų sąjungos narys, Jaunosios Lietuvos garbės narys kanauininkas Juozas Tumas-Vaižgantas. Kaip prezidentas į visa tai reagavo, skaitytojas ras vaizdžiai aprašyta mano knygos antroje dalyje.

— Beveik esu tikras, kad Jūsų knyga taps bestselleriu, lietuviška politinė sensacija. Kaip jaučiatės apie tai galvodamas? Juk turbūt nieko nėra sunkiau, kaip liudyti tiesą, ypač jei ne visi nori tikėti?

— Iš tikrųjų dar niekam šiame pasaulyje nėra pavykę visus įtikinti kokia nors ideja ar net kokių nors faktų tikrumu. Antai, skaitome Sename Testamente, kad ne visi žydai tikėjo tuo, ką jiems net paties Dievo siūstęji pranašai skelbė, ir kai kuriuos jie užmušė akmenimis, o Jėzų Kristų už jį skelbiamą tiesą net aukrytiavo. Tai ką jau čia bekalbėti apie mane, paprastą mirtingąjį žmogelį.

Tiesą pasakius, net ano meto Tautininkų sąjungos nariai dabar teisinasi, daug ko visai nežinoje. Ir iš kur viską žinos, kai kitokių pažiūrų spauda buvo griežtai cenzūruojama, o jaunatituvų vadų suvažiavimuose buvo priimanamos rezoliucijos ir siunčiamos Tautos Vadui, kad su visais, nežengiančiais su jais koja kojon, būtų atitinkamai atsiskaityta. Ir Tautininkų sąjungos oficioje — Lietuvos Aids būdavo skelbiama, kokią dieną ar naktį toks ir toks visuomenės tvarkai pavojingas priešas buvo išvežtas į Varnių koncentracijos stovyklą. Ir gaila, kad tokiu visuomenės pavojingu priešu buvo palaikytas ir buvęs to meto Moksleivų ateitininkų sąjungos pirmininkas

Adolfas Damušis ir patalpintas toje stovykloje kartu su visais ten internuotais komunistais. Ir dar labiau gaila, kad dabar tie mano atsiminimų kritikai teigia, kad jokių koncentracijos stovyklų Lietuvoje nėra buvę.

Argi galima dabar dėl to tylėti? Užtat skaitytojas ras mano knygos antroje dalyje atspausdintą komendanto pulkininko Prano Saladžiaus nutarimo faksimilę, kurioje savo parašu ir antspaudu pulkininkas Pranas Saladžius patvirtina, kad Adolfas Damušis ištreimiamas ne į kokią nors kitą, bet tikrai į Varnių koncentracijos stovyklą. Panašių tautininkų prasimanymų ir prasielkimų su tiesa skaitytojas ras mano knygoje ir daugiau.

— Norėčiau, pasmalsauti, kaip Jūs, patyręs autoritetinio režimo skriaudų ir negandų, žiūrėte į numatomą prezidento institucijos atkūrimą Lietuvoje? Ar gali dar syki pasikartoti istorija?

— Turbūt sunkiausia yra prognozuoti politinius įvykius ir orą. Politinės valstybių santvarkos

Kertinė paraštė

(Atkelta iš 1 psl.)

rašomos eilutės — tą irgi daro), bet tai ne tik nėra kažkas nesąžiningo ar net smerktino, o atvirkščiai — viena iš žmogishkosios kultūros esminių apraiškų. Tai liudija ir tai, jog pati aukso amžiaus sąvoka yra vienas universalusių žmonių mitų. Be abejo, kiekvienas mitas savyje slepia dvi prasmiską galia — jis gali būti irankiu tiek kilniems, tiek ir piktiems siekiams. Tačiau neparikiama, kad kaip tik kai kurie didieji žmonijos mitai yra įkvėpę ir tikėjimų į galutinę tikrovę turinį bei formą, ugde kultūrų suklestėjimus; veikę poeziją ir meną kaip vienos svarbiausių išraiškos jėgų versmų. Galbūt svarbiausia neišleisti iš akių, kad aukso amžių mitai, priešingai daugelio mūsų įprastiniam galvojimui, nėra skirti grynai tik ribotoms nostalgijai; tikroji jų paskirtis — tapti pagrindu vilčiai — kad tas, ko gedima kaip kažko prarasto, yra drauge ir tai, kas mena vaizdinį tokios būsenos, kuri, nors ir nauja, nebe pirmą kartą formuota, dar vis tiek žmonėms irgi yra lenta (ne vien „lenta tik sopulingoji žmogiška dalis“) ir žmonėms pasiekiamas.

Pavyzdžiui, žydiškoje-krikščioniškoje religinėje tradicijoje, nors Rojus yra amžinai prarastas ir jį daugiau nepateksime, vietoj

Baltijos kelias, Vilnius, 1989

Vytauto Vileičiaus nuotrauka

kartais pasikeičia per vieną naktį. Taip, kaip ir oras. Papūs iš kitos pusės vėjas, ir turime jau pakitusį orą. Labai domiuosi politika ir seku politinius įvykius pasaulyje ir ypač Lietuvoje, bet prognozuoti nedrįščiau, nors kas vakarą klausau Vilniaus radijo laidas.

Mano galva, kad ir nestudija-

vusiam politinių mokslų, Lietuva turėtų pirmiausia priimti, kaip sakoma, pagrindinius įstatymus — savo konstituciją, kurioje būtų numatytos ne tik paprastų piliečių, bet ir paties prezidento teisės ir pareigos. Prezidento institucija nėra blogas dalykas, bet ir pats prezidentas turi žinoti, ką net ir jis gali ir ko negali.

Prognozuoti yra neįmanoma dar ir dėl to, kad iš Lietuvos dar neišvestas Trojos arklys, kuris dar vis šeriamas ir stiprinamas ir kurį padėti išvesti negali net mūsų geri draugai Vakarų pasaulyje, nes, Lietuvoje mėgiama terminu tarant, net ir pačioje Trojoje vis dar nėra stabili padėtis.

gyvenimą. Esame ne kartą matę plakatus, kuriame matome šalmuotus vyrų galvas, o virš jų ekstazės pagautu veidu iškelta jauna moteris mosuoja trispalve. Tai akimirka iš demonstracijos katedros aikštėje, kurią išskleidė batonais žmonės mušdami specialius saugumo dalininkus, kurie buvo Vilniun atvežti iš Gudijos. Šioje laidoje spausdiname tą nuotrauką, iš kurios buvo padarytas plakatas, tik šiuo kart nenukirptais kraštais. Šioje nuotraukoje matome, kad šypsos ne tik ant rankų iškelta vėliava mosuojanti jauna moteris, bet šypsos taip pat ir prieš smogikus stovintys kiti demonstrantai. Tose šypsenose glūdi jėga, kuri sugriovė blogio imperiją. Dabartinėje JAV prezidento rinkimų kompanijoje ginčijamasi apie tai, kas laimėjo šaltąjį karą. Į šią nuotrauką pasižiūrėjus aišku, kad šaltąjį karą laimėjo žmonės, kurie šypo-

a. il.

Lietuviška revoliucija

(Atkelta iš 2 psl.)

Daug to, kuo tikėjo mūsų inteligentai, buvo neteisinga, t.y. jų požiūris į lietuvių tautą, į ekonomiką, į gamybą, kultūrą, abejingumas tiesiai, jos suskaidymas į „Kavio Ignoto“, partijos, komjaunimo, darbininkų, funkcionierių ir klasių teisybes ir t.t. Didžiausia klaida buvo ateistinė ideologija, pavirtusi religija, ir atotrūkis nuo ontologinių tiesos ištekų. Visa tai iššaukė lietuviškos dvasios entropiją, vedusią mūsų tautą į neišvengiamą mirtį. Cenzūra reguliavo kūrybą, ją sukaustė ir apribojo, todėl lietuvių tautos kūrybinis genijus senose sistemoje pasireiškė negalėjo. Kūryba visų pirma tai nelygybė, tai hierarchinis realiai egzistuojantis gyvenimo principas. O cenzūra šią hierarchinį principą sunaikina, kartą sunaikindama ir asmenybę. Tikrai kūryba, nekontroliuojama ir laisva, gali garantuoti asmenybės augimą ir individualybės pasireiškimą. Tačiau mes, nors ir neužmiršdami mūsų inteligentijos nuodėmių senosios sistemos laikotarpiu, manome, kad, kaip ir anksčiau minėjome, jog antrame mūsų revoliucijos pusperioje ir kaltieji inteligentai aktyviai įsijungs į atkuriamąjį mūsų valstybės gyvenimą ir taps jėga, grindžiančia mūsų kelią į progresą ir laimę.

Išimtį tokiam vertinime sudaro tie drąsūs Lietuvos disidentai, inteligentai, pasipriešinę totalitarizmui, kentę persekiojimus ir niekinimus ir faktiškai išbūdinę mūsų tautą didvyriškam žy-

giui į laisvę. Bet, deja, jų būrys nebuvo didelis. Garbė jiems. Kita lietuviškos revoliucijos ypatybė buvo pasyvaus pasipriešinimo akcijos, kurios destabilizavo senąją santvarką ir atvedė į Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo paskelbimą. Pasyvus pasipriešinimas, kaip kovos metodas, buvo žinomas seniai, tačiau juo dažniausiai efektyviai pasinaudojavo didelės ir vidutinės tautos (Indija, Rytų Vokietija, čekų, slovų, vengrų tautos). Tačiau politologijoje mažai žinoma pavyzdžių, kad nedidelė tauta, pasyviai besipriešindama išsilaisvintų iš vergovės. Galbūt tai yra naujas politinis fenomenas tautų išsilaisvinimo kovoje.

Manysčiau, kad vienareikšmiai į šitą atsakyti yra negalima, nes lietuvių tautos politinė situacija kovoje už savo nepriklausomybę turėjo tam tikrą ypatingumą ir aplinkybių, palengvinančių šitą kovą. Visų pirma lietuvių tauta vedė kovą, kurią rėmė Vakarų ir sovietinės imperijos tautos. Toliau, Baltijos tautos kovojo dėl Molotovo-Ribentropo pakto poveikiu sunaikinto savo valstybingumo, t.y. jos norėjo atkurti tai, kas iš jų buvo žiauriausiu būdu atimta, pamiriant bet kokią tarptautinę teisę. Del įtakingos tautos dalies užsienyje veiklos ir dėl išgalejusios viešumo buvusios sovietinėje imperijoje Baltijos tautų klausimas atsiderėjo pasaulio visuomenės dėmesio centre. Pasaulio visuomenė ir nemažas skaičius vyriausybių pradėjo remti Baltijos tautų, atsidariusių ant bedugnės krašto, išsilaisvinimo kovą.

(Pabaiga ateinantį šeštadienį)

Baltijos kelias, Vilnius, 1989

Vytauto Vileičiaus nuotrauka